

TRUFA

A trufa voltaképpen olasz szó, jelentése: csínytevés, kópéság, de jelenti az erről szóló tréfás mesét, történetet is. A truffaldino, vagy truffátor pedig a tréfacsináló, aki cselekvő vagy gyakran szenvedő hőse és egyben előadója is ennek a realisztikus, humoros, kifejezetten az élőbeszédre épülő folklór műfajnak. Nálunk a kifejezése először Benczédi Székely István használta a XVI. század derekán. Miután elbeszélte Mátyás király történetét a lovát áruló szegényemberről, hozzáfűzi: „e féle truffái sokak vadnak még Mátiás királynak”.

Kolumbán János a XVIII. században a facétia kifejezést használja, Hermányi Dienes József pedig Vida, Kubinyi és Nádudvari tréfáit szedi sorra. Ezek az „asztali emberek” a főrangú udvarházaknak voltak az állandó mulattatói, akik gyakran magát a főurat, a fejedelmet vagy a királyt is megtréfálták. Az elkövetett csínyeket azután ők maguk foglalták szavakba és adták elő színesen, mulatságosan, párbeszédes formában, élethűen utánozva a szereplők beszéd- és viselkedésmódját. Az udvari truffátorok mellett vándorló hivatásos és alkalmi „chalókák”, „bohók”, diákok, katonák és mesterlegények is éltek ebből a mai ember szemében kissé különösnek tűnő mesterségből. Közülük Naszreddin Hodzsa és Till Eulenspiegel a világirodalomba is bevonult. Nálunk hasonló alakok lehettek Csalóka Péter, Bohó Misi, Bolond Mihók és társaik. Mulatságos, gyakran triviális, sőt obszcén cselekedeteik, truffáik a mulattatáson túl legtöbbször didaktikus jellegűek, nevelő célzatúak, a maguk korában mintegy az eleven lelkiismeret szerepét töltötték be: így válik számunkra érthetővé Mátyás király a truffátor szerepében. Tréfáival az elbizakodott bírót, a megvesztegethető ajtónállókat és a hozzájuk hasonlókat akarja hibáikra ráébreszteni és meg is büntetni.

A trufa virágkora a reneszánsz. Hozzánk már Mátyás király korában eljutott a király olasz környezete, Olaszországban tanuló diákok, onnan érkezett mesteremberek közvetítésével. A műfaj kedvelt hősei: a tréfacsináló diák, az eszes szolga, a talpraesett leányszó. Szenvédő alakjai: a vizet prédikáló, de bort ivó pap, a tudatlan mester, a rossz asszony, a szerelmes szívű vénlány, az ostoba polgár. Kedvelt témái: a csíny, nem egyszer a csínytevés öröméért, a szerelem, nem érzelmi, hanem testi vonatkozásaiban és a különböző negatív emberi tulajdonságok: az ostobaság, restség, kapzsiság, a túlzott szerelemvágy, fecsegés vagy szótlanság. Realista műfaj, amely megfigyeli és jól érzékelteti kora feszültségeit a szegény vándorló legény és az egyhelyben ülő módos polgár, a különböző természetű házastársak, a népe pártján álló király és a hatalomvágyó, kapzsi főurak, a vallási törvényekkel, kiváltságos helyzetükkel és a hívek hiszékenységgel visszaélő papok és környezetük között.

A magyar paraszti trufa ezt a reneszánsz polgári műfajt igen jól transzponálta a maga életfeltételei közé, és napjainkig igazodik erkölcsi normái után. Nevelőeszközü használja és mindenekfölött pompásan mulat rajta. A trufa a szóbeliség szintjén ma is népszerű, az emlékezet háttérbe szorította a komolyabb hangvételű tündérmesét s a maga bűvkörébe vonta a tréfás legendát, novellamesét és hazugságmesét. Sok helyen ma is előkerül, amikor emberek, asszonyok tartósan együtt vannak és jó mesemondó akad közöttük. Széleskörű népszerűségét bizonyítják mesemondóink is: Csizmadia István Nógrádsipekről, a Palócföldről, Kasza Tóni Jászárokszállásról, Kóka Rozália pedig bukovinai székely telepesei környezetéből hozta magával meséit. Nagy részük szabadszájúsága, harsánysága következtében napjainkban legfeljebb Boccaccio nevével fémjelvezve tűri meg a nyomdafestéket. Élet- és

természetközeli közösségek jóbeszédű szóvivői azonban még valószínűleg hosszú ideig találnak majd hálás közönséget az emberi hibákat, társadalmi visszasságokat oly mulatságosan pellengérre állító trufák előadásához.

Kovács Ágnes

*

trufa, tréfabeszéd

<olasz truffa 'csínytevés, kópéság, tréfás történet'. Truffaldino, truffator 'tréfacsináló, aki egyszemélyben hőse és előadója is a tréfának>: humoros prózai orális műfaj. Nálunk a trufa kifejezést először Benczédi-Székely István használta a 16. sz. derekán. Miután elbeszélte Mátyás király történetét „A lovát áruló szegényemberről”, ezzel zárja elbeszélését: „e' féle trufai sokak vadnak még Matias királynak”. Kolumbán János a 18. sz.-ban ugyanerre a fogalomra a facetia kifejezést is használja Vida György István tordai hadnagy és udvari mulattató tréfás cselekedeteivel és mondásaival kapcsolatban. Hermányi Dienes József ugyanebben az időben Vida, Kubinyi, Nádudvari, Geci és mások → tréfáit szedi sorra. Ezek az „asztali emberek” a főrangú udvarházak állandó tréfacsinálói, gyakran magának a főúrnak, fejedelemnek, királynak a rovására is tréfálkoztak. Az elkövetett csínyeket azután ők maguk adták elő színesen, mulatságosan, párbeszédes formában, élethűen utánozva a szereplőket (→ hazugságmese). „A trufa legjobban a fabliau-nak, a jongleurök egyszemélyes játékának... felel meg” (Kardos Tibor). Az állandó működési színtérrel rendelkező udvari truffátorok mellett vándorló hivatalos és alkalmi „chalókák”, „bohók” (diákok, mesterlegények, katonák; → vicc) éltek hosszabb-rövidebb ideig ebből a mai ember szemében kissé különös mesterségből. Közülük Naszreddin Hodzsa és Till Eulenspiegel a világirodalomba is bevonultak, nálunk hasonló alakok lehettek → Csalóka Péter és Bohó Misi. Mulatságos, gyakran triviális, sőt obszcén cselekedeteik, trufáik a mulattatáson túl legtöbbször didaktikus jellegűek, nevelő célzatúak, mintegy az eleven lelkiismeret szerepét töltik be – így válik számunkra érthetővé Mátyás király a truffator szerepében: trufáival a gőgös kamarást, önkényeskedő kolozsvári bírót, megvesztegethető ajtónállót stb. akarja jobb belátásra bírni. A trufa virágkora a reneszánsz, hozzánk már Mátyás király korában eljutott a király olasz környezete, Itáliában tanuló diákok, onnan behozott mesteremberek stb. közvetítésével. Olasz eredetre mutat az a műfaji sajátosság is, hogy a tréfás jelenetet kis versike zárja le, foglalja össze („Csóri csuka, nincsen mája, Palotai pálca, nincsen száma”, „Itt járt Mátyás király, megevett hat tojást, Láttá aranycsészéken járni a kamarást” stb.). – A szóbeliségben népszerűsége vetekszik a tündérmeséével, a Felvidéken és Erdélyben (a románok között is) napjainkban annál sokkal népszerűbb. A műfaj kedvelt alakjai: a tréfacsináló, az eszes szolga, diák, katona, majd „szellemi örökösük”, a cigány – a „vizet prédikáló és bort ivó” pap, a tudatlan mester, a rossz asszony, a szerelmes szívű leányzó, az ostoba férj, polgár, paraszt. Kedvelt témái: a csíny – nemegyszer „l'art pour l'art” –, a szerelem, nem érzelmi, hanem testi és anyagi vonatkozásaiban, a szerencse, ami abban nyilvánul meg, hogy valaki kincset lel vagy szerez és különböző negatív emberi tulajdonságok: ostobaság, restség, túlzott kincs- és szerelemvágy, testi szenny, sok fecsegés vagy túlzott szótlanság stb. (Az elmés hazugság, ügyes csalás, lopás pozitív előjelű cselekedetnek számít!) Realista műfaj, amely jól érzékeli és érzékelteti kora feszültségeit: a vándorló szegény legény és a stabil életvitelű módos polgár, a különböző természetű házastársak, a király és a hatalomvágyó, kapzsi főurak,

főpapok, a vallási törvényekkel, monopolhelyzetükkel és a hívek hiszékenységével visszaélő közpapok és környezetük között. A magyar paraszti trufa ezt a reneszánsz-polgári műfajt igen jól transzponálta a maga életfeltételei közé, napjainkig igazodik erkölcsi normái után, nevelőeszközüül használja, és mindenekfölött pompásan mulat rajta. – Folklórkutatásunk gazdag anyagát csak részben rögzítette, történeti múltjának, műfaji törvényeinek feltárása hézagos, mai funkcióját pontosan nem ismerjük (AaTh 850–1999). – Irod. György Lajos: Az anekdota (A magyarság néprajza, III., Bp., 1941–43); Kardos Tibor: A trufa. Egy régi magyar irodalmi műfaj jellege és európai összefüggései (Filol. Közl., 1955); Berze Nagy János: Magyar népmesetípusok (I–II., Pécs, 1957); Vöő Gabriella: Többet észszel, mint erővel. Mesék, tréfák, anekdoták a romániai magyar népköltészetből (Bukarest, 1969); Stroescu, S. C.: La typologie bibliographique des facéties roumaines (I–II., Bucuresti, 1969).